

19. Lysokolenko, T 2019. 'Philosophy of game: conceptual limits and perspectives of the study', *Norwegian journal of development of the international science*, № 29 (3), p. 50-54.
20. Raina, D 2012. 'Decolonisation and the Entangled Histories of Science and Philosophy in India', *Polish Sociological Review*, (178), p.187-201. Available from: <<http://www.jstor.org/stable/41969440>> [23 May 2021].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.34(6)-2

УДК 378.015.31:172.15

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО СТАНОВЛЕННЯ КАТЕГОРІЇ “КУЛЬТУРА” В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ І. Г. ГЕРДЕРА ТА ЇЇ ОСМИСЛЕННЯ ЯК ПІДСТАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

*THE SCIENTIFIC FORMATION PECULIARITIES OF THE "CULTURE"
CATEGORY IN I.G. HERDER'S CREATIVE HERITAGE AND ITS
INTERPRETATION AS THE BASIS OF NATIONAL IDENTITY*

О. В. Юрченко

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку України особливу актуальність мають питання збереження власної духовної культури та національної ідентичності. Тому актуальним є здійснення рефлексії становлення понять “культура” та “народна культура” в творчій спадщині учених і педагогів, які стояли у витоків теоретичного усвідомлення цих понять.

Постановка проблеми. Прагнучи здійснити осмислення процесу становлення поняття “культура”, ми концентруємо увагу на аналізі творчого доробку І. Г. Гердера - мислителя, що ввів в науковий обіг термін “народна культура”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчий пошук сучасних дослідників вітчизняного культурного процесу Ю. Руденко, О. Сухомлинської, М. Євтуха, Е. Сявавко, та інших спрямований на його відображення в народознавчій роботі в освітньому просторі.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у аналізі авторської концепції І. Г. Гердера як одного з основоположників теорії культури і культурного націоналізму. Це дозво-

Urgency of the research. At the present stage of Ukraine's development, the issues of preserving one's own spiritual culture and national identity are especially relevant. Therefore, it is important to reflect on the formation of the "culture" and "folk culture" concepts in the creative scientists and educators heritage, who were at the origins of theoretical awareness of these concepts.

Target setting. Seeking to comprehend the formation process of the concept of "culture", we focus on the analysis of the creative Herder's work - the thinker who introduced into scientific circulation the term "folk culture".

Actual scientific analysis researches and issues analysis. The creative search of modern researchers of the national cultural process Yu. Rudenko, O Sukhomlynska, M. Yevtukha, E. Syavavko, and others is aimed at its reflection in ethnographic work in the educational space.

The research objectives. The purpose of the study is to analyze the Herder's concept as one of the founders of the culture and cultural nationalism theory. This will allow us to consider the

лить розглянути поняття “народна культура” в змістовному плані під особливим кутом зору – як підставу національної ідентифікації і виховання національної свідомості молоді.

Виклад основного матеріалу. І. Г. Гердер здійснив дослідження культури як складної системи, розглянувши матеріальну і духовну культуру, показавши обумовленість її розвитку внутрішніми і зовнішніми умовами, довів історичність культури. Кожна з культур розкриває спосіб визначення місця людини в світі, певний тип самоідентифікації, що пов'язано з національною свідомістю. І. Г. Гердер проголошував, що освоєння соціокультурного досвіду і формування національної свідомості відбувається в процесі виховання. Філософ визначив культуровідповідність як один з вихідних принципів організації освіти і народного життя в державі

Висновки. Проведений аналіз доробку І. Г. Гердера дозволив виявити понятійно-категоріальні основи концепції “культурного націоналізму”. Доведено, що мислитель вважав культуру засобом формування етнічної спільності. Виявлено, що І. Г. Гердер стояв у витоків утвердження принципу культуровідповідності у навчально-виховному процесі. Таким чином, аналіз становлення в творчості ученого поняття “народна культура” дозволив в змістовному плані розглянути її як підставу національної ідентифікації і виховання національної свідомості молоді.

Ключові слова: народна культура, І. Г. Гердер, національна свідомість.

concept of "folk culture" substantively - as a basis for national identification and education of youth's national consciousness.

The statement of basic materials. Herder carried out the study of culture as a complex system, considering the material and spiritual culture, showing the conditionality of its development by internal and external conditions, proved the historicity of culture. Each of the cultures reveals a way of determining a person's place in the world, a certain type of self-identification that is connected with the national consciousness. Herder proclaimed that the development of socio-cultural experience and the formation of national consciousness occurs in the education process. The philosopher defined cultural conformity as one of the basic principles of the organization of education and people's life in the state.

Conclusions. The analysis of Herder's work revealed the conceptual and categorical foundations of the "cultural nationalism" concept. It is proved that the thinker considered culture as a means of forming an ethnic community. It was found that Herder was at the origins of the assertion of the cultural conformity principle in the educational process. Thus, the analysis of the "folk culture" concept formation in the scientist's work allowed in terms of content to consider it as a basis for national identification and education of national consciousness of youth.

Keywords: folk culture, Herder, national consciousness.

Актуальність теми. Особистісним аспектом людської історії виступає культура. Для нашого народу рух за національне відродження починався з культурницької фази, що відбиває загальні закономірності розвитку національної свідомості. На сучасному етапі розвитку України особливу актуальність мають питання збереження власної духовної культури та національної ідентичності. Тому актуальним є здійснення рефлексії становлення понять “культура” та “народна культура” в творчій спадщині учених і педагогів, які стояли у витоків теоретичного усвідомлення цих понять.

Постановка проблеми. Питання теоретичного осмислення феномену культури мають надзвичайно важливе практичне значення в контексті розбудови національної держави. Одним з найважливіших визначальних складових національного відродження є культурне самопізнання народу. Тому перед вітчизняною педагогічною наукою і практикою постає завдання виховання національно свідомої молоді, носіїв і продовжувачів культурних традицій рідного народу. Осмислення національної культури неможливо без співвіднесення її з уявленнями про культуру взагалі і з'ясування на цій основі загального і специфічного в ній. Це складне завдання зумовлює необхідність теоретичного вивчення становлення поняття “культура”.

Відмітимо, що в сучасній педагогічній літературі переважає аналіз творчості вітчизняних науковців, що досліджували проблему введення народної культури в навчально-виховний процес. Разом з цим, недостатня увага приділена аналізу теоретичного доробку європейських учених і педагогів, в трудах яких було закладено основи розуміння понять “культура” і “національна культура”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основоположними працями для дослідження феномену культури є культурфілософські роботи І. Канта, І. Гегеля, Ф. Шелінга, І. Аделунга, А. Тойнбі, О. Шпенглера, Т. Адорно, В. Біблера та інші. Інтелектуальними джерелами осмислення внеску українських науковців у вивчення вітчизняної культури і впровадження результатів їх досліджень в навчально-виховний процес є твори О. Потебні, М. Костомарова, М. Максимовича, П. Чубинського, В. Антоновича, С. Рудницького, Ф. Вовка, М. Грушевського, І. Франка, Г. Ващенко, С. Русової, та інших. Творчий пошук сучасних дослідників вітчизняного культурного процесу Ю. Руденко, О. Сухомлинської, М. Євтуха, Е. Сявавко, О. Вишневського та інших спрямований на його відображення в народознавчій роботі в освітньому просторі.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у аналізі авторської концепції І. Г. Гердера як одного з основоположників теорії культури і культурного націоналізму. Це дозволить розглянути поняття “народна культура” в змістовному плані під особливим кутом зору – як підставу національної ідентифікації і виховання національної свідомості молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прагнучі здійснити методологічну рефлексію з приводу процесу розробки поняття “культура”, ми концентруємо увагу на аналізі творчого доробку І. Г. Гердера - мислителя, що ввів в науковий обіг термін “народна культура” та став автором концепції “культурного націоналізму” [1]. Аналіз авторської концепції ученого як одного з основоположників теорії культури і культурного націоналізму дозволяє розглянути поняття “народна культура” в змістовному плані під особливим кутом зору – як підставу національної ідентифікації і виховання національної свідомості молоді.

Учений справедливо вважав, що розвиток культури залежить від розвитку суспільства, тому спочатку розглянемо загальні погляди науковця на останнє. Засадничою нормою аналізу суспільного розвитку, за Гердером, є принцип об'єктивності. На відміну від просвітительського трактування суспільства як результату договору, учений вважав його результатом традиції і стверджував об'єктивний, природний характер суспільних законів.

Причини суспільного розвитку учений поділяв на внутрішні і зовнішні. До перших науковець відніс сукупність усіх умов життя людей, відмітив, що сприятливі природні фактори були причиною бурхливого розвитку європейських народів. Проте, головним стимулом розвитку суспільства він визнав внутрішні, органічні сили. На думку дослідника психології народів В. Вунда, І. Г. Гердер “намагався встановити певні закони розвитку у загальному ході історії” з позицій філософії історії [2, с. 18]. В. Вунд підкреслив заслугу ученого у встановленні дії на хід історії “природи і багаточисельних зовнішніх впливів, які виникають разом із культурою” [2, с. 18]. В основних напрямках розуміння людської природи та історії людства І. Г. Гердер керувався тим, що “людина народжена для суспільства”.

Значущими для становлення ідеї народності і створення відповідних умов для заглиблення в сутність осмислення національної ідентифікації були погляди гуманітаріїв на народні маси як на таке соціальне утворення, що має величезну енергію в історичних перетвореннях. Зокрема, І. Г. Гердер поділяв думки історика та публіциста Ю. Мезера, висловлені ним у роботі “Історії Оснабрюка”, присвяченій зображенню народного життя, про те, що простий народ виступає вирішальною силою історії. Ці соціальні переконання “сприяли пробудженню національної самосвідомості” в країні [7, с. 56]. Про ставлення ученого до ідеї, що соціальна активність народних мас є необхідним фактором прогресивного руху суспільства свідчить те, що І. Г. Гердер включив роботу публіциста в збірник, присвячений особливостям національного характеру і мистецтва німецького народу, в якому були викладені принципи літературно-суспільного руху другої половини XVIII ст. “Буря і натиск” (Sturm und Drang).

Слід зазначити, що цей рух мав антифеодалні настрої, був проникнутий духом бунтарства проти аристократичної культури. Його представники прагнули активно впливати на суспільне життя, наголошували на національній своєрідності мистецтва і його народних основах. І. Г. Гердер теоретично обґрунтував програму цього руху, основними положеннями якого були “історизм мислення, самобутність кожного народу, народність мистецтва, увага до фольклору” [6, с. 100].

На думку ученого, на вивчення народу повинний бути спрямований комплекс соціальних наук. Так, стосовно філософії він зазначав: “філософія, яка має намір служити народу, повинна поставити народ в центрі своїх проблем” [7, с. 84]. Педагог чекав від цього реалізації плідних можливостей. Отже, мислитель справедливо вважав, що потрібно спрямувати складний процес наукового пізнання, відобразити в наукових поняттях і теоріях результати дослідження народів як складових культурного розмаїття людства.

Відмітимо, що знадобилося чимало часу, щоб в колах педагогічної громадськості поступово почала обговорюватися ідея народності, в основу якої входило, як зазначав І. Г. Гердер, визнання творчої діяльності народу в історичному процесі, відображення в літературі і мистецтві в цілому національного характеру, світогляду народу, його психології.

Методологічно плідним виявилось дослідження культури як складної системи. Під культурою І. Г. Гердер розумів усе, створене людиною, та сукупність різних видів її діяльності, звичаї, вірування, різноманітні цінності, і образ життя людей. В національну культуру, на думку ученого, входять духовні і матеріальні цінності різних шарів і груп суспільства, які належать

до одного народу. Учений наполягав на тому, що для повного пізнання культури народу недостатньо вивчити її матеріальну частину та зовнішні ознаки, проте, обов'язково потрібно “дізнатися зсередини, через власну душу, через почуття, мову і справи” [12, с. 648] духовні надбання спільноти. До духовної культури І. Г. Гердер справедливо відніс мову, релігію, фольклор, мораль, літературу, мистецтво в усіх його видах, правову систему суспільства. Культуру народу педагог називав “цвітінням його буття, прекрасним, проте тлінним і тендітним одкровенням його сутності” [4, с. 388]. Важливо, що мистецтво, духовну культуру народу він, за сучасним визначенням, вважав специфічною формою суспільної свідомості [8, с. 634].

Визначальною рисою його методологічного підходу при дослідженні соціальних і культурних явищ стало співставлення культур різних народів. В творі “Ідеї до філософії історії людства” учений зібрав і узагальнив різноманітні відомості як природничонаукового, так і історичного характеру про більшість народів світу. Педагог писав про причини відмінностей народів і серед них визначав наступні: “народи видозмінюються в залежності від міста, часу і внутрішнього характеру; усякий народ несе на собі печатку своєї гармонійності, властивої тільки йому і відмінної від інших досконалості” [4, с. 441]. В цьому головному гердерівському творі майстерно втілені принципи порівняльної анатомії, етнографії, мовознавства, які стали методологічною основою для об'єднання народів у певні культурно-історичні типи, розкриття їх своєрідності. На багатому фактологічному матеріалі педагог дослідив обумовленість і закономірності явищ матеріального і духовного світу: “і різниця між людьми, і відмінності між усіма витворами земної кулі пояснюються, отже, специфічними властивостями того середовища, в якому ми живемо” [4, с. 25]. Також учений розглянув культури минулого і їх сучасну проекцію як цілісне явище, що має власну значимість.

Отже, І. Г. Гердер проголошував різноманіття існуючих культур і їх типологічні відмінності. Учений відкрив фундаментальну множинність культур, наголосив на безсумнівній цінності існування широкої культурної палітри людства і довів те, що кожен народ має право на культурну самобутність. Відмітимо, що кожна з культур розкриває спосіб визначення місця людини в світі, певний тип самоідентифікації, що, безумовно, пов'язано з національною свідомістю. Разом з цим, порівнюючи зовнішній вигляд, традиції мешканців різних країн, І. Г. Гердер зробив висновок про єдність людського роду в його різноманітності. Можна зробити висновок, що гердерівська ідея культури дозволила представити загальнолюдську культуру як внутрішньо зв'язане ціле.

Прагнучі осмислити основу людського буття, учений використав метод наукового дослідження явищ дійсності, в якому існує універсальне поєднання природничонаукових і гуманітарних підходів. Дослідник його творчості Р. Гайм у роботі “Гердер, його життя і твори” відмітив, що “важливим досягненням Гердера можна вважати синтез природничих та історичних наук. Його теза полягає в тому, що поширення людей по поверхні суходолу, утворення крупних поселень, розширення комунікацій одночасно належать і до історії людства, і до природної історії Землі” [3, с. 29].

Про наукову життєздатність такого підходу свідчить те, що видатний німецький філософ ХХ ст. Г. Ріккерт для аналізу соціальних явищ і процесів, зокрема, культури також застосовував поєднання історичного і природничонаукового методу. Так, він писав, що для усіх об'єктів культури потрібно

“зображення їх згідно історичного методу, так що поняття цього методу можна зрозуміти лише в зв'язку з поняттям культури” [13, с. 53]. Разом з цим, і “природничо-науковий метод також застосовний в області культури” [13, с. 53]. Щодо людського життя і його взаємозв'язку з історичним процесом та культурою Г. Ріккерт писав, що воно “є історичним буттям, історичною дійсністю тільки тоді, коли людина залучена до цілісності культури” [13, с. 10].

І. Г. Гердер розвинув історичність як принцип вивчення дійсності, подій минулого в їх становленні і розвитку, в органічному зв'язку з умовами, що їх породжують. На думку сучасних дослідників становлення цього принципу, І. Г. Гердер стояв у витоків романтичного переосмислення просвітницьких світоглядних підходів, став попередником класичної форми історизму, як в філософії, так і у науці в цілому [14, с. 366]. Відмітимо, що саме вивчення народної культури сприяло становленню в його творчості історизму. Застосування цього принципу до історико-культурної спадщини людства означало формування нового цілісного погляду на єдину всесвітню історію, де кожний народ робить свій внесок в становлення загальнолюдської культури [14, с. 368].

Прагнучи до об'єктивного пояснення особливостей культури кожного народу, педагог довів, що культура, як явище, залежить як від історичної епохи, так і від властивостей народу, і при її вивченні це обов'язково потрібно враховувати. Таким чином, історичні дані і відомості про соціально – практичну і духовну діяльність дозволяють пояснити конкретно – історичні особливості розвитку культури.

Визнаючи нерівномірний розвиток культури у різних народів, учений виступав проти примусового її поширення, яке відбувалося шляхом експлуатації, під прикриттям передачі більш розвиненої культури одного народу іншим, які досягли меншого ступеню її розвитку. Філософ був в числі непримиренних противників соціальних, економічних і національних утисків, які чинили “розвинені” народи проти “диких” народів. Так, педагог висловлював чужинецьке ставлення до уярмлених у рабство: “усі люди, хто здатний по-людськи відчувати, не можуть висловити того відчаю і скорботи, з якими залишає викрадений або проданий у рабство негр береги своєї вітчизни, – їх ніколи вже не побачити йому” [4, с. 175]. Своє співчуття до пригноблених народів він відкрито висловлював протягом усього життя на широкий загал. Як показали події світової історії, війни за незалежність в історії людства “сприяли розвитку національної самосвідомості інших народів” [11, с. 371]. Звернення уваги науковця на ці проблеми сприяло усвідомленню його читачами і вихованцями справедливого характеру національно-визвольних прагнень пригноблених народів. Переконання про неприпустимість колоніальних утисків, про рівноцінність людських рас визначалися загальними гуманістичними поглядами філософа.

І. Г. Гердер прагнув до того, щоб замість низки війн настав час гуманної історії людства. Аналізуючи колоніальні процеси, учений слушно указав на їх руйнівні наслідки, які полягали в винищенні як людського потенціалу, так і своєрідних культур народів, на які було спрямовано насильницьке перетворення. Філософ був переконаний в життєдайності принципу рівності людських рас, народів, він твердив, що ні один народ на землі не є обраним, бажав, щоб залежні народи вибороли свій суверенітет. Результатом цього повинно стати те, що міжнародне товариство буде єдиним

цілим, універсальним у своїй різноманітності.

Центральною проблемою гуманізму, як відомо, є визнання цінності людини як особистості. Педагог справедливо стверджував, що формування людини, її доля залежить від того суспільства, в якому вона живе. Тому для гармонійного розвитку особистості необхідно змінити суспільні відношення між соціальними суб'єктами з метою встановлення справедливості в розподілі життєвих благ, задоволення матеріальних і духовних потреб. Цього можна досягти, на думку І. Г. Гердера, шляхом повсюдного поширення ідей гуманізму як загальної справедливості і людяності. Велике значення гуманізму як основи розвитку людських здібностей з метою самореалізації особистості надавав і співвітчизник І. Г. Гердера, поціновувач його внеску в гуманітарну спадщину людства, видатний педагог Ф. А. В. Дістервег. Він писав про те, що вищим результатом розвитку того, що закладено в людині, і може бути розвинене за сприятливих умов, його “вінцем” є гуманність [9, с. 309].

Виховання, за Гердером, для зрощення гуманності у відношенні до інших народів, для уможливлення діалогу культур, формування взаєморозуміння повинно базуватися на певних мирних принципах. Один з головних серед них – відраза до війни. Проте, це стосується тільки війни, яка “являється не вимушеною самообороною, а божевільним нападом на мирний сусідній народ” [8, с. 644]. Народ, який не здатний до самооборони, зазначав І. Г. Гердер, стає іграшкою в руках інших народів. Потрібно вшановувати тільки тих воїнів, які проявляли військову звитягу в справедливих війнах, спрямованих проти іноземного вторгнення.

Наступний принцип – засуджувати дії держави, яка насиллям домагаються розширення своїх кордонів і збільшення доходів. Важливо, що педагог надавав вирішального значення в реалізації цієї пропозиції формуванню громадської думки. Один з головних гердерівських принципів виховання гуманності – дотримання просвіченого патріотизму. Патріотизм, на думку ученого, необхідно очистити від ідеології національної виключності будь – якої нації. Кожна нація має власну гідність, свої особливі риси. Розуміння цього повинно виховати повагу до інших націй і відразу до втручання в іноземні справи, при чому неминуче “виникне союз усіх просвічених народів проти усякої агресивної сили” [8, с. 645]. Дійсно, як передрікав І. Г. Гердер, така структура виникла під назвою “Організація Об'єднаних Націй”. У Декларації ООН про принципи міжнародного права в якості головної мети проголошується підтримання міжнародного миру і безпеки, розвиток дружніх відносин і співробітництва між державами.

Таким чином, мирна програма І. Г. Гердера яскраво свідчила про гуманістичну функцію феномену культури, для своєї реалізації потребувала виховання у душі міжнародної толерантності і включала в себе поряд із гуманізмом, народністю, демократизмом формування національної свідомості, здійснення принципу національного самовизначення. Отже, естетичні погляди педагога повністю узгоджувалися з його роздумами про національне життя.

Учений вважав, що історія рухається, хай не прямолінійно, проте зберігаючи спрямованість, до поширення гуманності. Зокрема, він писав: “Ось це основний стан людської історії – гуманний дух, тобто розум і справедливість в усіх класах, в усіх заняттях людей, і ніщо інше. І притому стан цей – основний не тому, що так забажалося якому-небудь тирану, і не

тому, що сила традиції переконала усіх людей, а такими є закони природи, і на них будується сутність людського роду” [4, с. 442]. Отже, прямування суспільства до стану соціальної справедливості закладено, на думку ученого, в об’єктивних законах його розвитку.

Педагог підкреслював значення виховання для розвитку людства, з надією на його майбутній розквіт: “потрібно виховувати Європу ... заради гуманності і розуму, які охоплять в свій час усю земну кулю” [4, с. 603]. Акцентуємо увагу на тому, що педагог тісно пов’язував гуманність і розвиток свідомості, зазначаючи, що “саме завдяки духу гуманності” формується “більш світла свідомість” [4, с. 128]. Таким чином, І. Г. Гердер був впевнений в об’єктивності законів людської історії, становлення і розвитку суспільства і наголошував на необхідності виховання як процесу, що цілеспрямовано сприятиме руху суспільства до стану гуманності.

В аспекті нашого дослідження підкреслимо, що в процесах соціальної взаємодії І. Г. Гердер “відводить велику роль формуванню сили спільності”, тому він зосереджувався на тих засобах, що “згуртовують людей воєдино. Такі засоби І. Г. Гердер бачив в культурі” [8, с. 631]. Розглядаючи культуру в сенсі формування етнічної спільноти, учений розумів її як специфічний спосіб творчої людської діяльності, що реалізується як в створенні різноманітних предметів культури, так і в розвитку самої людини, сприйняття традиції та спосіб входження в неї. Разом з цим, становлення і розвиток свідомості також розглядалися педагогом в нерозривному зв’язку з практично-перетворюючою діяльністю людини. Філософ аналізував культуру як складну систему, яка охоплює усі аспекти соціального життя людей і є змістовною стороною їх спільної життєдіяльності. Матеріальні і духовні цінності, створені одним поколінням, передаються наступним поколінням, відбувається трансляція змісту традиції: “кожний народ використовує досягнення своїх попередників і готує ґрунт для спадкоємців” [7, с. 62]. Отже, культура є історичною, культурні надбання передаються з покоління в покоління, – так формується культурна спадщина, яка відіграє величезну роль у формуванні єдності тих суб’єктів, що належать до однієї національної культури. Таким чином, людинотворчу функцію культури учений тісно пов’язав з функцією творення стійкої національної спільності.

І. Г. Гердер справедливо вважав, що освоєння соціокультурного досвіду і формування національної свідомості відбувається в процесі виховання. Учений вивчав саморозвиток людини як суб’єкта культурно-історичного процесу, механізми збереження і відтворення культури у світлі того, як з розвитком культури відбувається духовний прогрес суспільства. І. Г. Гердер прийшов до висновку, що культура розвиває людину, а для виховання гуманного духу суспільства потрібно розвивати як моральні, так і розумові якості, виховувати почуття соціальної справедливості: “Роду людському судилося пройти крізь декілька ступенів культури і зазнати різних перемін, а міцний добробут людей ґрунтується виключно на розумі і справедливості” [4, с. 439]. Ідею прогресивного суспільного розвитку учений розглядав як закон, як необхідність і неминучість, і пов’язував його з соціальною сутністю людини, прогресом її свідомості. Отже, загальносвітовий прогрес, розвиток історії ототожнювався з культурним розвитком, однією з умов якого педагог вважав виховання, традиції якого формують спільний спосіб життя, притаманний нації.

Мислитель стверджував, що кожний народ має право визнавати себе

самобутнім і упорядковувати своє життя згідно власного світогляду. Педагог піднімав проблему “насилно нав’язаної ззовні чужої культури”, з якою тісно пов’язував її негативний вплив на освіту і виховання. Так, І. Г. Гердер з тривогою звертав увагу загалу на дію народної освіти, яка не спирається на культуру цього ж народу: “Що таке взагалі ... освіта, яка впливає не з власних схильностей і потреб?” І наголошував на тому, що вона позбавляє народ енергії, ослаблює його, пригнічує, ставить в залежне положення, “вона подавляє і нівечить або одразу же скидає в безодню” [10, с. 293]. Отже, педагог відстоював необхідність формування людини як суб’єкта культури, організації народної освіти в середовищі рідної культури, культуровідповідність як принцип організації освітнього простору. І. Г. Гердер підкреслив важливу роль культури у формуванні внутрішнього світу особистості, наповненні його національним змістом.

Започатковане філософом загальнонаукове визначення культуровідповідності як одного з вихідних принципів організації народного життя в державі і в освіті розвинув його співвітчизник, видатний педагог А. Дістервег. Педагог вважав національну самосвідомість органічною складовою загальнолюдської самосвідомості особистості. Він визначив її сутність таким чином: “народна або національна свідомість, почуття приналежності до певної нації, з її особливостями і природними властивостями - особливий потяг до членів того ж племені або народу і усвідомлення цього” [9, с. 309]. Отже, як слушно констатував А. Дістервег, свідомість індивіда, будучи загальнолюдською за змістом, включає в себе свідомість, за формою національну.

А. Дістервег виходив з положення про те, що педагогіка базується на основоположних принципах, серед яких основними є принципи природовідповідності і культуровідповідності. Перший він вважав найбільш загальним, що враховує природу людини. Другий принцип ґрунтується на тому, що дитина від появи її на світ, у процесі зростання, подальшої соціалізації знаходиться в культурному середовищі народу, серед якого народилася. Це середовище існує об’єктивно і “стан культури в той чи інший момент повинен розглядатися як природне явище” [9, с. 228]. Так, А. Дістервег зазначав: “кожна людина знаходить при своєму народженні на світ своє оточення, свій народ, серед якого вона призначена жити і, принаймні, виховуватися вже на певному ступені культури” [9, с. 312]. Так же, як І. Г. Гердер, А. Дістервег підкреслював історичний характер культури і залежність теперішнього стану розвитку усіх складових матеріальної і духовної культури від того історичного шляху, який пройшов даний народ, від тієї “спадщини, залишеної предками, (виступає) як результат їх історії і усіх факторів, що впливали на них”. В підсумку “кожний народ став тим, чим він міг стати під впливом даних обставин” [9, с. 228]. На основі аналізу як стану культури, так і розуміння взаємодії освіти із суспільством і культурою, А. Дістервег визначив педагогічний аспект загальнометодологічного принципу культуровідповідності, сформульованого І. Г. Гердером. А. Дістервег виокремив фактори ефективності застосування цього принципу в освітньо-виховному процесі, вказавши на необхідність включення до нього змісту, національного за формою та загальнолюдського за сутністю. Педагог відмітив потребу відображення в навчанні і вихованні саме того рівня наявного розвитку культури, якого досяг народ, включивши в це розуміння принцип історизму, який пояснював зміни культури в процесі історичного

розвитку народу. Так, А. Дістервег писав: “та ступінь культури, на якій ми знаходимося в даний час, висуває до нас вимоги, щоб ми діяли відповідно до неї, якщо тільки бажаємо домогтися позитивних результатів. Іншими словами, ми повинні вчиняти культуровідповідно, ця культуровідповідна поведінка відповідає і сучасним вимогам” [9, с. 229]. Педагог обґрунтував цілеспрямоване створення умов, які сприяють самовизначенню особистості, як представника певного національного співтовариства, усвідомленню себе носієм національної культури, підкреслюючи, що “принцип культуровідповідності - неспростовно, істинний, правильний і беззаперечний принцип” [9, с. 230]. Цікаво, що А. Дістервег пов’язував ставлення до учителя, до соціального значення його професійної діяльності із поглядами “на культуру народу, на сам народ” і переконував, що вони знаходяться у безпосередньому взаємозв’язку [9, с. 312]. Учитель покликаний сприяти передачі молоді якісної своєрідності культурних надбань як власного народу, так і людства в цілому в освітньо-виховному процесі.

Разом з цим, як І. Г. Гердер, так і А. Дістервег не заперечували позитивний взаємовплив культур різних народів, підкреслюючи, що культурообмін не має бути примусовим. В процесі спілкування і взаємодії один народ передає частину свого духовного набутку іншому народові. В результаті взаємного збагачення, “у великому поступі націй набувають вищого рівня мистецтва, науки, культура і мова - це найкращий спосіб удосконалення їх, який обрала природа” [5, с. 8]. Культурфілософ наголошував, що з національних культур формується світова культура, до якої належить усе те краще, що було досягнуто національними культурами різних народів світу, в результаті чого “один ланцюг культури поєднує ... усі розглянуті у нас нації, а також усі, які тільки передбачається розглянути” [4, с. 441].

Зазначимо, що з І. Г. Гердером згодні сучасні дослідники національного питання. Так, К. Симонс-Симонолевич, розмірковуючи над поняттям нації в роботі “Поняття нації: спроба теоретичного прояснення”, також робить наголос на тому, що “культура навіть малої нації є передусім відгалуженням розвиненої світової культури” [15, с. 284]. Отже, науковці стверджують, що виокремлення культур націй на тлі загальносвітової культури є як однією з умов усвідомлення культурного розмаїття і взаємного збагачення націй, основою діалогу культур як історико-культурної концепції, так і існування культурного націоналізму.

Підкреслимо, що увага І. Г. Гердера була спрямована на пошуки ключових напрямків осмислення буття феномену культури в освіті та реалізації принципу культуровідповідності у навчанні та вихованні. Суттєвим в його поглядах було те, що культура і освіта взаємообумовлюють і взаємовизначають одне одного. Мислитель стверджував, що кожний народ має право визнавати себе самобутнім і упорядковувати своє життя згідно власного світогляду. Педагог піднімав проблему “насилно нав’язаної ззовні чужої культури”, з якою тісно пов’язував її негативний вплив на освіту і виховання. Отже, педагог відстоював необхідність формування людини як суб’єкта культури, організації народної освіти в середовищі рідної культури, культуровідповідність як принцип організації освітнього простору. Таким чином, І. Г. Гердер підкреслив важливу роль культури у формуванні внутрішнього світу особистості, наповненні його національним змістом, виховання молоді національно свідомою.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Творчість І. Г. Гердера має значення фундаментальної для розуміння культури людського буття. Особливістю гердерівського наукового вивчення культури було використання комплексного підходу з урахуванням основних компонентів, що визначають специфічність самої культури, природних і соціальних умов її розвитку. Науковець наголошував на необхідності спрямування комплексу наук на вивчення народів і їх культур. І. Г. Гердер здійснив дослідження культури як складної системи, розглянувши матеріальну і духовну культуру і показавши обумовленість її розвитку внутрішніми і зовнішніми умовами, довів історичність культури. Підкреслимо, що духовну культуру учений, за сучасним визначенням, вважав специфічною формою суспільної свідомості. Акцентуємо увагу на тому, що науковець увів в науковий обіг поняття “народна культура”. Визнання народу вирішальною силою історії і оприлюднення цього положення сприяли як становленню принципу народності, так і розвитку національної самосвідомості.

Такий методологічний підхід при дослідженні соціальних і культурних явищ, як співставлення культур різних народів, дозволив ученому відкрити фундаментальну множинність культур, яка утворюється культурами різних країн, епох і народів. Мислитель спрямував свої творчі зусилля для доведення як серед наукового загалу, так і в суспільстві в цілому, твердження, що кожний народ має право на власну культурну самобутність. Заперечивши примусове перетворення “менш розвинених” народів під дією “більш розвинених”, учений вніс гуманістичний смисл в ідею суверенності народів. Педагог запропонував реалізувати гуманістичну функцію феномену культури завдяки вихованню толерантності до інших народів, здійсненню принципу національного самовизначення в міжнародному співтоваристві, формуванню просвіченого патріотизму, вихованню національної свідомості.

Доведено, що мислитель вважав культуру засобом формування етнічної спільності. Педагог надав особливого значення такому освітньому середовищу, яке створювало відповідні умови для сприйняття культурних традицій народу, буття в культурній спадщині, її розвитку і трансляції наступним поколінням. Отже, виявлено, що І. Г. Гердер підкреслив важливу роль культури у формуванні внутрішнього світу особистості, наповненні його національним змістом, стояв у витоків утвердження принципу культуровідповідності у навчально-виховному процесі. Таким чином, аналіз становлення в творчості ученого поняття “народна культура” дозволив в змістовному плані розглянути її як підставу національної ідентифікації і виховання національної свідомості молоді. До напрямків перспективних досліджень можна віднести аналіз поглядів гуманітарія на походження мови і її значення в національній ідентифікації.

Список використаних джерел:

1. Альтер, П 2006. ‘Націоналізм: проблема визначення’, в *Націоналізм: Антологія*, Київ: *Смолоскип*, с. 85-88.
2. Вунд, В 2002. Психология народов, Москва: *Эксмо*; Санкт-Петербург: *Terra Fantastika*.
3. Гайм, Р 2011. *Гердер, его жизнь и сочинения*, пер. с нем. В. Неведомского, в 2-х т., Т. 1, Санкт-Петербург: *Наука*.
4. Гердер, ИГ 1977. Идеи к философии истории человечества, пер. с нем. А. Михайлова, Москва: *Наука*.

5. Гердер, ІГ 2006. 'Мова і національна індивідуальність', в *Націоналізм: Антологія*, Київ: *Смолоскип*, с. 3-9.
6. Гром'яка, РТ, Коваліва, ЮІ & Теремка, ВІ (ред.) 2007. Літературознавчий словник-довідник, Київ: *ВЦ "Академія" (Notabene)*.
7. Гулыга, АВ 1975. Гердер, Москва: *Мысль*.
8. Гулыга, АВ 1977. 'Гердер и его "Идеи к философии и истории человечества"', в *Гердер ИГ, Идеи к философии истории человечества*, Москва: *Наука*, с. 612-648.
9. Дистервег, А 1956. *Избранные педагогические сочинения*, Москва: *Гос. уч.-пед. изд-во*.
10. Жирмунский, ВМ (ред.) 1959. *Иоганн Готфрид Гердер. Избранные сочинения*, Москва, Ленинград.: *Гос. изд-во худ. лит.*
11. *История мировой культуры* 2002. Ростов на Дону: *Феникс*.
12. Пыпин, АН 1890. 'Гердер', *Вестник Европы*, апрель, с. 625-672.
13. Риккерт, Г 1998. *Науки о природе и науки о культуре*, пер. с нем. А. Зотова, Москва: *Республика*.
14. Самылов, ОВ 2011. 'К вопросу об истоках принципа историзма в немецкой классической философии', *Вестник МГТУ*, Т. 14, № 2, с. 365-369.
15. Симонс-Симонолевич, К 2006. 'Поняття нації: спроба теоретичного прояснення', в *Націоналізм: Антологія*, Київ: *Смолоскип*, с. 283-289.

References:

1. Alter, P 2006. 'Nacionalizm: problema viznachennya (Nationalism: the problem of definition)', v *Nacionalizm: Antologiya*, Kiyiv: *Smoloskip*, s. 85-88.
2. Vund, V 2002. *Psihologiya narodov (The Psychology of Peoples)*, Moskva: *Eksmo; Sankt-Peterburg: Terra Fantastika*.
3. Gajm, R 2011. *Gerder, ego zhizn i sochineniya (Herder, his life and works)*, per. s nem. V. Nevedomskogo, v 2-h t., T. 1, Sankt-Peterburg: *Nauka*.
4. Gerder, IG 1977. *Idei k filosofii istorii chelovechestva (Ideas for the philosophy of the history of humanity)*, per. s nem. A. Mihajlova, Moskva: *Nauka*.
5. Gerder, IG 2006. 'Mova i nacionalna individualnist (Language and national individuality)', v *Nacionalizm: Antologiya*, Kiyiv: *Smoloskip*, s. 3-9.
6. Grom'yaka, RT, Kovaliva, YuI & Teremka, VI (red.) 2007. *Literaturoznachnij slovnik-dovidnik (Literary dictionary-reference book)*, Kiyiv: *VC "Akademiya" (Notabene)*.
7. Gulyga, AV 1975. *Gerder (Herder)*, Moskva: *Mysl*.
8. Gulyga, AV 1977. 'Gerder i ego "Idei k filosofii i istorii chelovechestva" (Herder and his "Ideas for the philosophy and history of mankind")', v *Gerder IG, Idei k filosofii istorii chelovechestva*, Moskva: *Nauka*, s. 612-648.
9. Disterveg, A 1956. *Izbrannye pedagogicheskie sochineniya (Selected pedagogical works)*, Moskva: *Gos. uch.-ped. izd-vo*.
10. Zhirmunskij, VM (red.) 1959. *Iogann Gotfrid Gerder. Izbrannye sochineniya (Johann Gottfried Herder. Selected Work.)*, Moskva, Leningrad.: *Gos. izd-vo hud. lit.*
11. *Istoriya mirovoj kultury (History of world culture)* 2002. Ростов на Дону: *Feniks*.
12. Pypin, AN 1890. 'Gerder (Herder)', *Vestnik Evropy*, aprel, s. 625-672.
13. Rikkert, G 1998. *Nauki o prirode i nauki o kulture (Nature Sciences and Cultural Sciences)*, per. s nem. A. Zotova, Moskva: *Respublika*.
14. Samylov, OV 2011. 'K voprosu ob istokah principa istorizma v nemeckoj klassicheskoj filosofii (To the question of the origins of the principle of historicism in German classical philosophy)', *Vestnik MGTU*, T. 14, № 2, s. 365-369.
15. Simons-Simonolevich, K 2006. 'Ponyattya nacyi: sprobа teoretichnogo proyasnennya (The concept of nation: an attempt at theoretical clarification)', v *Nacionalizm: Antologiya*, Kiyiv: *Smoloskip*, s. 283-289.